

Tworzenie warunków do rozwoju ucznia zdolnego Oprac. Wiesław Poleszak

1. Cele wychowawcze i tworzenie warunków do ich osiągnięcia

Wychowanie to proces wspomaganie ucznia w rozwoju, ukierunkowanym na osiągnięcie pełnej dojrzałości w czterech podstawowych sferach: fizycznej, psychicznej, społecznej i duchowej.

Dojrzałość w sferze fizycznej wyrażać się będzie prawidłowym rozwojem fizycznym i związaną z nim sprawnością, ale także z wiedzą i umiejętnościami pozwalającymi prowadzenie zdrowego stylu życia.

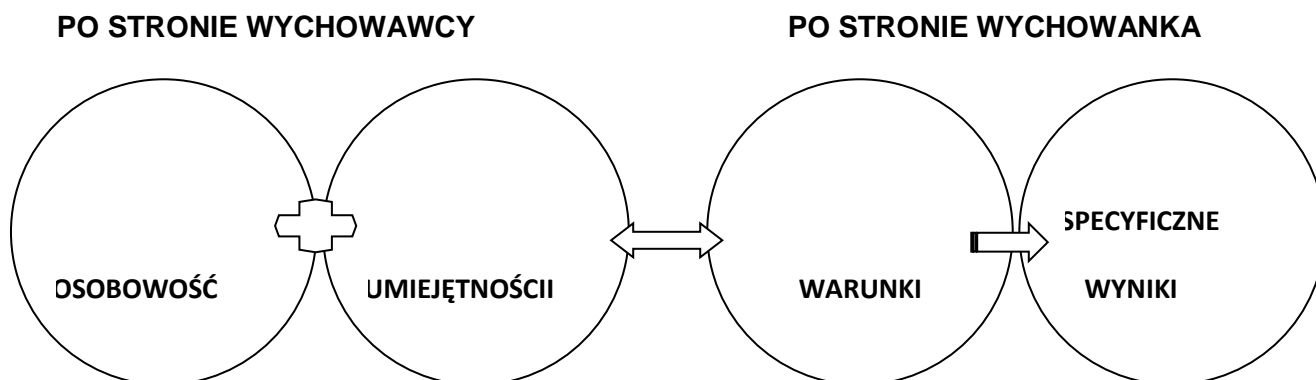
Natomiast dojrzałość w sferze psychicznej wiązać się będzie z braniem odpowiedzialności za siebie i swój stosunek do otoczenia oraz z satysfakcją czerpaną z życia.

Z kolei dojrzałość w sferze społecznej to posiadanie umiejętności adekwatnego funkcjonowania w wymiarze norm i ról społecznych oraz podejmowanie nowych zadań rozwojowych wynikających z wchodzenia w nowy etap życia.

Wreszcie dojrzałość na poziomie sfery duchowej to posiadanie konstruktywnego systemu wartości i poczucie sensu życia.

Specyfikę wsparcia dobrze obrazuje teoria L. M. Brammera (1984). Proces wspomaganie rozwoju przedstawia on w postaci schematu:

Rys.1 . Schemat procesu wspomaganie rozwoju.

Wszystko to co składa się na osobowość wspomagającego w połączeniu z jego specyficznymi umiejętnościami, którymi dysponuje, daje szansę na stworzenie warunków niezbędnych dla rozwoju człowieka. W konsekwencji tego procesu powstają określone wyniki, ważne dla rozwoju jednostki i prawidłowego funkcjonowania całego społeczeństwa.

Na osobowość wspomagającego składają się te wszystkie cechy, postawy, wartości, przekonania itd., które ujawnia on zarówno w codziennym życiu jak i pracy zawodowej. Stąd też kluczowe znaczenie ma tutaj otwartość i szczerość wychowawcy, bo tylko w taki sposób może dzielić się życiowym doświadczeniem.

Umiejętności obejmują te działania, które pozwalają na aktywne słuchanie, okazywanie zrozumienia, dawanie komfortu psychicznego wspomaganemu, pokonywanie doświadczanych trudności.

Do warunków ułatwiających rozwój należą poczucie zaufania do siebie i otaczającego świata, poczucie bezpieczeństwa, wolność i odpowiedzialność za siebie i środowisko.

Specyficzne wyniki to te wszystkie zmiany w życiu wspomaganego, które pozwolą mu się samoaktualizować i odnaleźć się w społeczeństwie, w którym żyje.

Jak twierdzi L. M. Brammer (1984) wyszkolony specjalista dysponuje jeszcze jednym ważnym elementem procesu wspomagania a mianowicie tworzy własną teorię pomagania, poszerzającą jego świadomość i zwiększającą umiejętności. Bazuje ona na wiedzy i doświadczeniu innych specjalistów a także na doniesieniach naukowych koncentrujących się na zachowaniu więc, w pracy nad rozwojem dziecka ważna wydaje się introspekcja wspomagającego. Pozwala ona dostrzec jego mocne i słabe strony w wykonywanym zawodzie. Określić posiadane i brakujące umiejętności, a w konsekwencji programować własny rozwój profesjonalny. Jakość wglądu w siebie decyduje o kierunku samodoskonalenia i o tym czy w ogóle ono nastąpi.

Osoba wspomagającego jest również ważna jak narzędzia, którymi dysponuje. Brammer (1984) wskazuje na sześć istotnych cech osobistych, które wpływają na efektywność oddziaływań wspierających. Należą do nich:

1) Świadomość siebie i swojego systemu wartości.

Wspomagający powinien znać odpowiedź na pytanie "Kim jest" i "Co jest dla niego ważne". Świadomość ta pozwoli mu być uczciwym, etycznym w zaspakajaniu swoich potrzeb i czytelnym dla wspomaganego. Pozwoli mu to uniknąć niebezpieczeństwa projektowania własnych cech i wartości na innych oraz patrzenia oceniająco.

2) Doświadczenie przeżywanych uczuć.

Każdemu działaniu towarzyszą emocje i uczucia. Świadomość ich daje możliwość otwartego i wrażliwego kontaktu ze wspomaganym. Jednocześnie eliminuje ryzyko generalizacji i stosowanie mechanizmów obronnych w pracy z drugim człowiekiem.

3) Pomagający w roli modelu.

Każdy edukator, niezależnie czy tego chce czy nie, jest żywym przykładem różnych zachowań dla osób, z którymi pracuje. Jego satysfakcjonujące życie pozwoli mu na unikanie kompensacji niezaspokojonych potrzeb oraz na wydajniejszą pracę. Przeżywane przez nas trudności wpływają niewątpliwie na jakość działania.

4) Żywe zainteresowanie ludźmi i problemami społecznymi.

Umożliwia odpowiedź na dwa istotne pytania - "po co pomagam?". Czy są to motywy altruistyczne i prospołeczne? Ponadto cecha ta prowadzi do zbierania informacji o funkcjonowaniu człowieka.

5) Zasady etyczne.

Należą do nich zarówno czytelne normy moralne, społeczne jak i jasny kodeks etyki zawodowej.

6) Poczucie odpowiedzialności.

Ta cecha obejmuje zarówno odpowiedzialność za siebie i swoje działanie jak i za to co dzieje się ze wspomaganym. Odpowiedzialny profesjonalista czuwa nad wspomaganym od momentu zawiązania kontraktu aż do chwili gdy ten radzi sobie sam w społeczeństwie lub przejmie go inny specjalista.

Innym ważnym wymiarem indywidualnej teorii wspomagania rozwoju jest dostosowanie swojej propozycji pomocy do odbiorcy tego procesu - w tym wypadku ucznia. Adekwatność oferowanej pomocy w stosunku do potrzeb wspomaganego zadecyduje o jej jakości.

Aby wspomagany mógł maksymalnie korzystać z procesu wspierania rozwoju muszą być spełnione określone warunki. Rogers (1991) wskazuje na trzy z nich:

1) Autentyczność (kongruencja) wspomagającego.

Ułatwia jasną i dokładną komunikację. Zapewnia "czytelność" wzajemnych oczekiwań. Taka zgodność samego ze sobą umożliwia także dawanie informacji zwrotnych z poziomu przeżywanych uczuć oraz doznań płynących z organizmu.

2) Pełna akceptacja i bezwarunkowe pozytywne nastawienie wobec wspomaganego.

Ten warunek daje szansę branie człowieka takim jakim jest, bez żadnych zastrzeżeń, co tworzy atmosferę zaufania i otwartości. W ten sposób wspomagający komunikuje troskę osobie, z którą pracuje. Podkreśla jego indywidualność i szacunek do niego.

3) Empatia wspomagającego.

Rozumiana jako zdolność do wnikliwego i wrażliwego zrozumienia świata przeżyć wspomaganego. Skuteczność rozumienia empatycznego wspomagającego ujawnia się w momencie kiedy wspomagany może uzyskać informacje o sobie do usprawnienia swego funkcjonowania. Postawa empatii w procesie wspomaganie zajmuje continuum od sytuacji kiedy wspomagający mniej widzi niż komunikuje mu wspomagany aż po sytuację odwrotną kiedy to wspomagający "wyprzedza o pół kroku" wspomaganego w nazywaniu jego odczuć. Jest to pięciostopniowy proces.

Brammer (1984) poza wyżej wymienionymi warunkami podaje jeszcze dwa są to:

1) ciepło i opiekuńczość wspomagającego.

Warunek ten pozwala osobie wspomaganej poczuć głębokie zainteresowanie wspomagającego oparte na emocjonalnych komunikatach w postaci gestów, mimiki czy innych sygnałach niewerbalnych i werbalnych.

2) otwartość wspomagającego.

W kontakcie pomocnym niezmiernie ważnym jest zaufanie współpracujących stron. Osiąga się je w wyniku wzajemnej otwartości, zgodnie z zasadą iż otwartość budzi otwartość. Bez tego warunku trudno jest wychowankowi odkryć swoje słabe strony.

Wyżej analizowany proces wspomaganie rozwoju dziecka decyduje o tym na ile wychowawca jest w stanie odczytać potrzeby ucznia a jednocześnie daje mu możliwość (tworzy warunki) do zakomunikowania ich. W efekcie, czy zostaną one zaspokojone.

2. Specyfika wsparcia ucznia zdolnego

Powyżej przedstawiono ogólne prawidłowości dotyczące wspomaganie ucznia. Jednakże zajmując się uczniem zdolnym zakładamy, że jego potrzeby są nieco inne. Jaki w takim razie jest uczeń zdolny?

10 specyficznych cech dziecka zdolnego (z przeglądu Frasier, Passow (1994) za Wellisch i Brown (2012):

- 1. Motywacja:** obserwowalne wysokie zainteresowanie nauką – stałe dążenie do nauki, do realizacji samodzielnie wybieranych zadań; entuzjazm do pracy; ujawniana aspiracja aby poszukiwać i rozwijać siebie, ciekawość świata.

2. **Zainteresowania:** intensywne czasami nietypowe – zajmuje się daną aktywnością bardziej niż jego rówieśnicy; jest zafascynowany, ma głód wiedzy i informacji.
3. **Umiejętności komunikacyjne:** elokwencja, bogate słownictwo – łączenie wielu kanałów komunikacji, zdolność do metafor, obrazowania, złożoność wypowiedzi.
4. **Umiejętność rozwiązywania problemów** – wysokie umiejętności do stosowania, wymyślania, elastycznego dostosowywania strategii działań; kreatywne, plastyczne podejście do problemu.
5. **Pamięć: duże zasoby pamięci** – łatwość zapamiętywania, duża wiedza ogólna, zwracanie uwagi na szczegóły, efektywne wykorzystywanie informacji.
6. **Ciekawość poznawcza: pytania, eksperymenty, sprawdzanie** – zadaje pytania niezwykle jak na swój wiek, ma łatwość w poszukiwaniu, sprawdzaniu, testowaniu.
7. **Rozumowanie:** logiczność postępowania i myślenia – dokonywanie generalizacji, myślenie przez analogię, logika w myśleniu, krytyczność.
8. **Wyobraźnia, kreatywność** – kreatywność w wykorzystywaniu zwykłych przedmiotów i materiałów w nietypowy sposób, dociekliwy obserwator, śmiały w pomysłach i sposobach działania – łatwość w ich dostosowywaniu
9. **Poczucie humoru** – inteligentne, przyjazne.
10. **Wrażliwość** – łatwość w dostrzeganiu emocji i ich odbiorze, dostrzeganie cudzych przeżyć, otwartość na doświadczenie, wrażliwość zmysłowa.

Z powyższej listy jawi się nam postać osoby niezwykle pozytywnej, niemal szczęśliwej. Czy tak rzeczywiście jest? Kolejnym kluczowym problemem we wspieraniu ucznia zdolnego jest pytanie o przeżywane przez niego problemy, w których powinien otrzymać wsparcie.

Specyficzne problemy dzieci zdolnych:

- **Samotność** – mogą czuć się samotne nawet, gdy są popularne; mogą mieć tendencję do ukrywania swoich umiejętności, aby nie stracić kolegów (Robinson, 2002).
- **Samotność może też wynikać z bardzo bogatego wnętrza** i zadowolenia czerpanego z refleksji, obserwacji, rozmyślań, marzeń (Csikszentmihalyi, Rathunde, & Whalen, 1993; M. U. M. Gross, 1993; Winner, 2000).
- **Izolacja** – na skutek niewielkiej ilości dzieci współdzielących ich zainteresowania (Adams-Byers, Whitsell, & Moon, 2004; Janos, Marwood, & Robinson, 1985). Mogą mieć niewiele okazji do ćwiczenia takich zdolności ważnych dla tworzenia relacji i przyjaźni jak: rozwiązywanie konfliktów, ujawnianie siebie, tolerancja, akceptacja innych.
- **Dzieci zdolne są bardziej wrażliwe na otoczenie:** szybciej pojmują znaczenie sytuacji społecznych, mogą mieć większą empatię i dostrzegać więcej emocji (Bouchet & Falk, 2001; Lind, 2001; Robinson, 1985). Wyjątkowa wrażliwość może zachęcać ich do dystansowania się wobec innych.
- **Mogą często doświadczać nieporozumień w relacjach z rówieśnikami** – skutek: nietypowych zainteresowań, odmiennego stylu komunikacji i słownictwa – takie nieporozumienia oraz brak dostosowanych wymagań szkolnych mogą zagrażać rozwojowi społecznemu dzieci (Wellisch, et al., 2011).
- Według Renzulli (1978) trzy podstawowe cechy dzieci zdolnych to: **twórczość**, **wysoki poziom uzdolnienia** oraz **wysoki poziom zaangażowania, motywacji do pracy**. Jednocześnie mają wysoką motywację do poszukiwania w otoczeniu doświadczeń oraz mobilizowania otoczenia w kierunku dostarczania wyzwań, ciekawych informacji i zadań (Winner, 2000, Perry & Szalavitz, 2006, Sternberg, 2005).

Wobec powyższych trudności, które może przeżywać uczeń zdolny pojawia się pytanie - co można zrobić aby ograniczać problemy, a jak się już pojawiają, to w jaki sposób go wspierać. Odpowiedź na potrzeby i podążanie za dzieckiem będzie sprawniejsze jeśli zostaną odpowiednio przystosowane:

- środowisko i otoczenie ucznia
- program nauczania
- proces uczenia
- sposoby popularyzacji efektów pracy ucznia (Porter, L. 2005).

Odpowiednie przygotowanie środowiska i otoczenia ucznia zdolnego polegać będzie na:

- Umożliwieniu mu kontaktu i nawiązywania relacji z dziećmi o podobnym poziomie zdolności (wspólne zadania, podział pracy na grupy, współpraca z dziećmi starszymi);
- Modyfikacji w zakresie czasu wykonywania zadań – dziecko zdolne, mocno zainteresowane daną czynnością, może wymagać większej ilości czasu na dogłębną analizę tematu, szerokie poznanie (następnym razem prawdopodobnie wykona to samo zadanie szybciej, dzięki szybko wykształtowanym automatyzmom);
- Zaopatrzeniu w odpowiedni sprzęt: podręczniki, akcesoria do nauki, itp.

Z kolei, do odpowiedniego przygotowania programu nauczania zaliczyć należy:

- Uwzględnienie treści dostosowanych do możliwości dziecka i tym samym będących dla niego atrakcyjnymi (unikanie znudzenia);
- Mniejsza ilość powtórzeń materiału jeśli dziecko cechuje się sprawniejszą jego analizą i szybszym zrozumieniem;
- Oferta dodatkowych, bardziej złożonych, twórczych zadań i ćwiczeń;
- Akceleracja procesu nauczania z troską o funkcjonowanie emocjonalne i społeczne dziecka.

Kolejnym ważnym warunkiem wspierania ucznia zdolnego jest przygotowanie procesu uczenia. Dzieci zdolne wcześniej opanowują zdolności metapoznawcze: planowanie swojej nauki, powtarzanie, sprawdzanie jakości. Tym samym wymagają odpowiedniego wsparcia i doceniania w zakresie tych czynności: jak się uczyć, czy robią to dobrze, jak usprawniać proces uczenia się.

Wzmacnianie i wspieranie powinno dotyczyć zwłaszcza takich aspektów związanych z uczeniem się jak:

- **twórcza postawa wobec problemów** (rozwój otwartości, ciekawości, elastyczności w myśleniu),
- **refleksja** (samoświadomość, kontrola siebie, monitorowanie swoich postępów),
- **myślenie krytyczne** (poszukiwanie dowodów, logika postępowania, dociekanie przyczyn),
- **motywacja i emocje** (entuzjazm, zaufanie do swoich zdolności, cierpliwość, niezależność, współpraca z innymi, odpoczynek).

Wreszcie ostatni element wsparcia ucznia zdolnego to przygotowanie sposobów popularyzacji efektów pracy ucznia. Zaliczyć do nich możemy:

- fotografowanie,
- opisywanie,
- archiwizacja,
- opowiadanie o swojej pasji innym.

Kluczowym wymiarem wsparcia ucznia zdolnego są działania jakie podejmuje nauczyciel. Powinny być one dostosowane do specyfiki funkcjonowania ucznia zdolnego.

Najważniejszym jest aby nauczyciel był dla ucznia mistrzem, autorytetem, za którym ten zechce podążać, od którego będzie się uczył tego co w życiu najbardziej potrzebne.

Uwzględniając specyfikę funkcjonowania ucznia zdolnego (prezentowaną powyżej) można zaproponować przykładowe formy jego wsparcia:

- Stawianie celów życiowych pozwalających ukierunkowywać działanie (np. Ja za 10 lat)
- Tworzenie planów umożliwiających strukturalizowanie działania.
- Dbanie o harmonijność rozwoju (np. „Koło życia”).
- Monitoring i rozliczanie z przyjętych zobowiązań.
- Angażowanie w działania rówieśnicze:
 - Liderские
 - Edukacyjne
 - Wsparcia rówieśniczego.

